

6

RECHTVAARDIGHEID VOORBIJ HET HIER EN NU

*Geen rechtvaardigheid tussen generaties zonder
wereldwijde rechtvaardigheid?*

Tim Meijers*

We gedragen ons soms alsof we maar zeer beperkte morele verplichtingen hebben jegens mensen buiten onze landsgrenzen. Tegelijkertijd maken we ons zorgen over klimaatverandering en toekomstige generaties, misschien in het bijzonder de toekomstige inwoners van ons eigen land. Maar valt die relatieve onverschilligheid ten aanzien van wat elders gebeurt wel te rijmen met het belang dat we hechten aan het welzijn van toekomstige mensen? Onze banden met mensen die nu elders in de wereld leven, zijn immers substantiëler en daarom misschien van groter ethisch gewicht dan onze relatie met niet-bestaande toekomstige personen.

---

* Tim Meijers is universitair docent Politieke Filosofie en Ethiek aan het Instituut voor Wijsgebeerte van de Universiteit Leiden. Dit essay is mede geschreven in het kader van zijn project *Who owes what to future generations*, gefinancierd door de NWO (VI Veni.191F.002). De auteur dankt Wouter Ydema, Dick Timmer, Olivier Fajenblat en Annemiek van der Pal voor hun commentaar op een eerdere versie van dit essay.

Inleiding

Vragen over rechtvaardigheid gaan over wie waar recht op heeft, wat we van elkaar kunnen verwachten en eisen. Wat zijn de grenzen van rechtvaardigheid – hebben we alleen verplichtingen van rechtvaardigheid in het hier en nu? Stopt rechtvaardigheid bij de landsgrens of kunnen we spreken van wereldwijde rechtvaardigheid? En onze (morele) verplichtingen jegens toekomstige generaties, zijn dat vereisten van rechtvaardigheid? Rechtvaardigheid, is het standaard antwoord, speelt in het hier en nu: tussen de burgers van een staat en zijn sociale, politieke en economische instituties. In wat volgt geef ik redenen om te denken dat als men gelooft in sterke verplichtingen¹ jegens toekomstige generaties, men ook plichten van wereldwijde rechtvaardigheid zou moeten omarmen. In het kort: niet intergenerationeel zonder internationaal.

Het klassieke beeld van rechtvaardigheid in het hier en nu staat onder druk. Meer dan in het verleden hebben de dingen die we nu doen en laten invloed op hoe toekomstige generaties leven. Helemaal nieuw is invloed op de toekomst natuurlijk niet: eerdere generaties hebben ons kennis, instituties, tradities en kunst nagelaten. Ons pensioensysteem heeft een duidelijke intergenerationele dimensie, evenals de staatsschuld. Maar de invloed die we nu hebben, gaat veel verder: zoals het recente IPCC-rapport benadrukt, bepalen de beslissingen die we de komende jaren nemen in zeer grote mate hoe het leven van toekomstige generaties eruit zal zien. Beperken we (effecten van) klimaatverandering, putten we natuurlijke hulpbronnen uit, gaan we door met vervuiling, decimeren we biodiversiteit, of varen we een duurzamere koers?

Vermoedelijk delen de meeste lezers de gedachte dat het onrechtvaardig zou zijn een wereld achter te laten waarin toekomstige

---

1 Als ik in dit essay spreek over verplichtingen, spreek ik over *morele* en niet over *wettelijke* verplichtingen.

generaties in toenemende mate te maken krijgen met extreem weer, overstromingen, mislukte oogsten en enorme migratiestromen. Onze beslissingen nu bepalen niet alleen het leven van onze directe nakomelingen, maar ook hoe onze planeet er op de lange termijn uitziet. Dit besef zien we terug in het publieke debat over duurzaamheid, maar ook bij de wetgever en in beleid. De toekomst en gelijkheid tussen generaties spelen hierbij een belangrijke rol. Denk aan de recente Klimaatwet. Of, al lijkt deze zich vooral op al bestaande generaties te richten, de generatietoets voor beleid.

Ik neem de toenemende overtuiging dat we verplichtingen hebben jegens toekomstige generaties als startpunt. Al moeten we misschien het voorbehoud maken dat het nog vaak een overtuiging in woord en nog niet altijd in daad is, of dan schoorvoetend, zoals in het geval van het *Urgenda*-vonnis.

Een belangrijke vraag is of bestaande plannen wel ambitieus genoeg zijn. Vermoedelijk is dat niet zo. Vooralsnog lijkt het een politiek en maatschappelijk taboe om grote opofferingen te vragen van huidige burgers in termen van consumptie. Dit is ook niet onlogisch: verkiezingscycli van vier jaar nodigen uit tot het weghouden van de rekening bij de kiezer en dus tot een zekere kortetermijnlogica. Een slechte boodschap maakt niet populair. Wat dit extra lastig maakt, is dat toekomstgerichte restricties op huidig beleid – zoals een ombudsman voor toekomstige generaties met echte invloed, een gerechtelijke toets of representatie van toekomstige generaties in het parlement – door dezelfde politici moeten worden goedgekeurd. Deze vragen, over hoe een rechtvaardig intergenerationeel overheidsbeleid eruitziet² en hoe we onze democratie meer toekomstbestending kunnen maken, parkeer ik in dit hoofdstuk.³

---

2 Ik bespreek theorieën van rechtvaardigheid tussen generaties in Meijers, T. (2018). Justice between Generations. In *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. Oxford University Press.

3 Zie voor suggesties voor dat laatste, González-Ricoy, I. & Gosseries, A. (eds.). (2016). *Institutions for Future Generations*. Oxford University Press.

In de volgende pagina's stel ik de vraag of de overtuiging dat we sterke verplichtingen hebben jegens toekomstige generaties, wel consistent is met onze houding ten aanzien van onze tijdgenoten elders in de wereld. We maken ons steeds meer zorgen over het welzijn van toekomstige generaties, maar zorgen over onze tijdgenoten in het buitenland blijven een beetje achter: de investeringen in bijvoorbeeld het uitroeien van honger verbleken bij investeringen in duurzame energie, en dat terwijl volgens de VN de kosten van het oplossen van honger zeer overzichtelijk zijn, zo'n 40 miljard dollar per jaar.⁴ We zijn minder betrokken bij mensen die verder van ons af staan: rampen of armoede dichtbij doen ons meer dan leed verder weg.⁵ Verplichtingen jegens mensen aan de andere kant van de grens zien we vaak als minder dwingend, zwakker en minder veeleisend. Het is goed om te geven, maar het is geen vereiste. Kortom: als verplichtingen van liefdadigheid, en niet van rechtvaardigheid. Dit is een vergissing. Zelfs mensen die in eerste instantie geneigd zijn het idee van internationale rechtvaardigheid te verwerpen, hebben redenen om hun standpunt daarover te herzien. Als we denken dat we significante offers moeten brengen voor toekomstige generaties, zouden we ook significante offers moeten brengen voor onze buitenlandse tijdgenoten.

De eerstvolgende paragraaf maakt het verschil tussen verplichtingen van liefdadigheid en verplichtingen van rechtvaardigheid duidelijk. Daarna bespreek ik de opvatting dat er iets bijzonders is aan onze landgenoten, waardoor we speciale morele verplichtingen hebben jegens Nederlanders (of ingezetenen) en niet jegens mensen

---

4 Zie www.wfpusa.org/articles/how-much-would-it-cost-to-end-world-hunger.

5 Zie hierover Singer (1972). Singer beargumenteert dat deze houding een vergissing is: leed elders telt even zwaar als leed hier, ook al zien we dat niet zo. Singer, P. (1972). Famine, Affluence and Morality. *Philosophy & Public Affairs*, 1(3), 229-243. We zien deze houding ook terug in een recente onderzoek, waaruit blijkt dat meer Nederlanders bij rechtvaardigheidsoordelen vooral kijken naar het effect op andere Nederlanders, in zekere mate op toekomstige Nederlanders en – met klimaatverandering als positieve uitschieter – maar in zeer beperkte mate op mensen elders in de wereld. Immerzeel, P. & Bollen, D. (2022). *Rapport. Onderzoek naar rechtvaardig overheids-handelen onder burgers*. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties: Den Haag.

daarbuiten. Kunnen we een appel doen op het idee dat de relatie tussen landgenoten speciaal is, om verplichtingen jegens toekomstige Nederlanders te rechtvaardigen? Er zijn redenen om daaraan te twijfelen. Onze relatie met onze buitenlandse tijdgenoten is immers vele malen concreter en op veel manieren moreel betekenisvol. Dit wil niet zeggen dat we dan maar terug moeten vallen op de beperkte opvatting van rechtvaardigheid in het hier en nu. Maar het laat zien dat we onze verplichtingen op wereldwijd niveau serieuzer moeten nemen.

Rechtvaardigheid en liefdadigheid

Vrijwel niemand denkt dat we *geen* morele verplichtingen hebben jegens mensen buiten de landsgrenzen. Armoede, rampen, onrecht en repressie elders laten ons niet koud. Burgers geven aan goede doelen en de overheid committeert zich zowel structureel aan fondsen voor ontwikkelingssamenwerking als incidenteel aan een fonds in het geval van grote rampen. We zien dit vaak als plichten van liefdadigheid en handelen daar ook naar. Om het kort door de bocht te formuleren: we denken dat we meer verplichtingen hebben jegens landgenoten dan jegens mensen buiten de grenzen.

Plichten van liefdadigheid zijn niet afdwingbaar (dat zou een contradictie zijn): we kunnen anderen niet dwingen liefdadig te handelen, alhoewel we mensen die niet liefdadig handelen wel om die reden kunnen bekritisieren. Het is goed, maar niet verplicht. Plichten van liefdadigheid zijn ook weinig specifiek: het is niet duidelijk *hoeveel* we moeten geven. Dit is aan de gever zelf. Ten slotte zijn het geen *gerichte* plichten. Niemand heeft het recht om de ontvanger van liefdadigheid te zijn. Als er tien mensen zouden kunnen profiteren van mijn liefdadigheid, en ik help persoon A en niet de andere negen, hebben de anderen geen legitieme klacht: ze hebben niet het recht op mijn hulp. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld een belofte (als ik A iets beloof, heb ik de plicht *aan* A).

Verplichtingen van rechtvaardigheid zijn niet zo vrijblijvend. Het zijn misschien wel de meest zwaarwegende verplichtingen die we jegens elkaar hebben. Principes van rechtvaardigheid behelzen gelijke politieke rechten, recht op gelijke kansen en vrijheid van meningsuiting en gewetensvrijheid. Voorbeelden van wat onder rechtvaardigheid kan vallen, zijn de eerlijke verdeling van de lusten en lasten van sociale samenwerking, het krijgen van gelijke kansen in het leven, bescherming tegen armoede en ziekte, recht op politieke gelijkheid, vrijheid van meningsuiting, gelijkheid voor de wet, enzovoort. Verplichtingen van rechtvaardigheid zijn afdwingbaar en opeisbaar. Ik heb recht op vrijheid van meningsuiting en anderen moeten dat respecteren. Ik heb recht op een eerlijke kans om mijn plannen in het leven te realiseren. Ik stel hier geen specifieke theorie van rechtvaardigheid voor, maar appelleer alleen aan verplichtingen van rechtvaardigheid die ik redelijk oncontroversieel acht.⁶

Als we praten over rechtvaardigheid ligt de nadruk vaak bij instituties en niet bij individueel handelen. John Rawls, die in zijn *A Theory of Justice* de meest invloedrijke theorie van rechtvaardigheid uiteenzette, opent zijn boek met de stelling dat rechtvaardigheid ‘de belangrijkste deugd van instituties’⁷ is. Logisch, want als individu heb je maar beperkt invloed op de verdeling van de lusten en lasten van sociale samenwerking. Ik kan – bijvoorbeeld – al mijn geld weggeven, maar daarmee is een oneerlijke vermogensverdeling nog niet opgelost. En als alle onrechtvaardigheid ter wereld relevant was voor mijn handelen, zou ik nooit toekomen aan mijn eigen plannen. Door rechtvaardigheid bij instituties neer te leggen geven we individuen de ruimte hun eigen plannen na te streven.

---

6 Voor een uitstekende samenvatting van verschillende theorieën van rechtvaardigheid, Davidson, M. (2021). *Verdelende rechtvaardigheid in het klimaatbeleid*. Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid: Den Haag.

7 ‘First virtue of institutions’, zie Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. Belknap Press Harvard University.

Dit wil niet zeggen dat rechtvaardigheid geen verband houdt met individueel handelen. Je kunt als individu onrechtvaardigheid niet de wereld uit helpen, maar je kunt wel proberen de manier waarop de maatschappij georganiseerd is te veranderen. Door te stemmen op partijen die een aantrekkelijk ideaal van rechtvaardigheid uitdragen,⁸ door actie te voeren, door als consument met je voeten te stemmen.⁹

Maar uiteindelijk oefent de manier waarop onze maatschappij is ingericht een enorme invloed uit op het verloop van ons leven: formele instituties, de manier waarop eigendom georganiseerd is, de manier waarop bedrijven en private instellingen kunnen opereren en de organisatie van het gezin bepalen in grote mate hoe ons leven eruitziet. Als het over rechtvaardigheid gaat, denken we dus vaak aan de staat, en dat is logisch, want de moderne verzorgingsstaat zoals we die kennen, is (althans dat is de ambitie) een herverdelende machine. Een verzekeringsmechanisme tegen pech: steun bij ziekte, bij werkloosheid, bij armoede en de oude dag. Maar niet alleen van geld en zekerheid: het is ook een gelijkekansenmachine, door het aanbieden van kwalitatief en toegankelijk onderwijs. De staat is misschien niet het enige, maar wel het belangrijkste instrument waarmee we onze verplichtingen van rechtvaardigheid jegens elkaar nakomen.

Deze nadruk op de staat komt ook met een zekere beperking. We lijken in het idee van rechtvaardigheid in te bouwen dat de grenzen van de staat de grenzen van rechtvaardigheid zijn. En daarmee vallen de meeste¹⁰ plichten die we hebben jegens mensen buiten de grens in de categorie van plichten van liefdadigheid of medemenselijkheid. Is dit

---

8 Wat voor een rechtvaardigheidsopvatting dat is, moet iedereen natuurlijk zelf bepalen. Dat iedereen voor zichzelf moet besluiten wat rechtvaardigheid is, betekent niet dat er niets te bespreken valt. We kunnen natuurlijk in het publieke debat proberen te overtuigen dat bepaalde opvattingen van rechtvaardigheid plausibeler, coherenter of aantrekkelijker zijn.

9 Zie Hickey, C., Meijers, T., Robeyns, I. & Timmer, D. (2021). The Agents of Justice. *Philosophy Compass*, 16(10), 1-11.

10 Verplichtingen onder het internationaal recht zijn natuurlijk juridisch wel bindend.

wel te verdedigen, terwijl we zoveel invloed hebben op wat er elders in de wereld gebeurt en omgekeerd?

Rechtvaardigheid tot de grens?

Dit brengt ons bij de eerste grens van rechtvaardigheid. Valt het idee dat we verplichtingen van rechtvaardigheid hebben jegens landgenoten, maar niet jegens mensen over de grens, eigenlijk wel uit te leggen, of moeten we een kosmopolitische, wereldwijde, theorie van rechtvaardigheid omarmen? Hier valt wel wat voor te zeggen. Mensen met racistische of misogyne opvattingen daargelaten, ontkennen maar weinigen dat mensen morele gelijken zijn. Het welzijn van ieder mens weegt even zwaar: jouw welzijn is net zo belangrijk als dat van mij. Het leven van een Nederlander is net zo belangrijk als dat van een Kameroener. Als iedereen op de wereld moreel gelijk is, moet rechtvaardigheid toch ook wereldwijd zijn? Anders maken we, zou je kunnen denken, de fout van begrensd universalisme: alle mensen zijn gelijk, maar alleen als ze mijn landgenoot zijn. Dat klinkt als een arbitrair verschil, zoals onderscheid maken op basis van ras of sekse. Het geven van zwaarder gewicht aan iemands welzijn op basis van een arbitrair kenmerk, in dit geval nationaliteit, vraagt echter om uitleg.

Verskillende filosofen verdedigen het idee dat nationaliteit geen arbitrair kenmerk is. Nationalisten (de natie is de grens) en statisten (de staat is de grens) denken dat we iets delen met landgenoten, wat ervoor zorgt dat plichten van rechtvaardigheid zich beperken tot de grenzen van de staat (dan wel de burgers, dan wel de ingezetenen). We zijn wel bekend met speciale verplichtingen en relaties die bijzondere zorg voor iemands welzijn meebrengen. Neem vriendschap, familie of ouderschap. Hoewel het welzijn van mijn kinderen geen groter gewicht heeft dan het welzijn van andere kinderen, zou ik mijn plicht als ouder verzaken als ik hun welzijn geen groter gewicht toe zou kennen. De opofferingen die ik moet maken voor mijn kinderen zijn groter dan het soort opofferingen dat van mij verwacht kan

worden jegens de kinderen van anderen. Idem voor mijn partner en mijn vrienden.¹¹ Bijzondere verplichtingen en zorg voor elkaars welzijn zijn onlosmakelijk met dit type relaties verbonden. Sterker nog, deze relaties zijn misschien niet eens mogelijk zonder deze bijzondere verplichtingen.¹² En dit is niet in strijd met het idee dat mensen moreel gelijk zijn.

Maar wat is er zo bijzonder aan medeburgers? Welke grond hebben speciale verplichtingen tussen miljoenen, soms honderden miljoenen mensen, die elkaar helemaal niet kennen? In de literatuur vinden we verschillende argumenten. Laat me drie voorbeelden noemen. Het eerste is gedeelde cultuur. Liberaal-nationalisten denken dat lidmaatschap van een culturele groep bijzondere verplichtingen met zich meebrengt. Lid zijn van een culturele groep is onderdeel van wie we zijn en speciale verplichtingen zijn onlosmakelijk verbonden met groepslidmaatschap. Daarnaast is rechtvaardigheid zo veeleisend dat we erop moeten kunnen vertrouwen dat anderen ook hun steentje bijdragen. En dit vertrouwen beperkt zich tot degenen met wie we normen en waarden delen. Het tweede argument is dat we instituties die dwang op ons uitoefenen, delen met landgenoten: we beperken – middels democratisch gekozen wetgevers – elkaars vrijheid. En dat komt met bijzondere verplichtingen: die vrijheidsbeperking is alleen te rechtvaardigen als we er zo veel mogelijk vrijheid voor terugkrijgen. Het derde argument is samenwerking voor wederzijds gewin. Door samen te werken in de staat produceren we sociaal surplus, en dat moeten we eerlijk verdelen onder de deelnemers van de samenwerking.¹³ Wat van belang is, is dat deze theoretici beargumenteren

---

11 Uiteraard binnen de grenzen van wat toegestaan is: ik mag niet het welzijn van mijn vrienden of kinderen bevorderen op een oneerlijke manier, bijv. door invloed of macht uit te oefenen om ze aan baantjes te helpen.

12 Zie Miller, D. (2005). Reasonable Partiality towards Compatriots. *Ethical Theory and Moral Practice*, 8(1), 63-81.

13 Is dit overtuigend? Zelfs als men denkt dat verplichtingen van rechtvaardigheid voortkomen uit bepaalde verhoudingen, valt te bezien of deze verhouding niet op internationaal niveau aanwezig is. Zijn er geen wereldwijde instituties die dwang uitoefenen? Denk aan het systeem van grenzen. Werken we niet zeer intensief samen

dat rechtvaardigheid voortkomt uit een bepaalde soort relatie tussen medeburgers, een relatie die afwezig is op wereldwijd niveau. Verplichtingen van rechtvaardigheid zijn associatieve verplichtingen.¹⁴

Deze theoretici ontkennen niet dat we verplichtingen voorbij de landsgrenzen hebben, maar deze verplichtingen zijn van een andere aard. Binnen de grenzen hebben we verregaande verplichtingen, zoals kansengelijkheid en bestaanszekerheid. Buiten de grenzen gelden plichten van medemenselijkheid, die meer lijken op plichten van liefdadigheid. We kunnen staten die niets doen, bekritisieren: het is verkeerd om niet je eerlijke deel van het leed in de wereld te verzachten. Maar dat wil niet zeggen dat, nadat alle staten hun plicht hebben gedaan, er geen honger meer is, er geen vluchtelingen meer over zijn, of er geen mensen meer onnodig sterven aan eenvoudig te behandelen ziektes.¹⁵ Deze principes beschermen niet iedereen tegen slechte uitkomsten.

Deze opvatting sluit redelijk aan bij breedgedragen politieke en maatschappelijke overtuigingen over dit onderwerp. We hoeven maar te denken aan het bestaansminimum in Nederland en de wereldwijde armoedegrens om te zien dat de prioriteit ligt bij het welzijn van landgenoten. We investeren, bijvoorbeeld, in grote infrastructurele projecten en veel minder in het oplossen van wereldwijde armoede of eenvoudig te bestrijden ziektes elders. Natuurlijk ondersteunt de

---

op internationaal niveau? Is er niet sprake van wereldwijde projecten waar we onze identiteit aan ontlenuen? Zie Van Parijs, P. (2017). *International Distributive Justice*. In Goodin, R., Pettit, P. & Pogge, T. (eds.), *A Companion to Contemporary Political Philosophy*. Blackwell, p. 638-652.

- 14 Je kunt natuurlijk vraagtekens bij dit plaatje zetten: we maken onderdeel uit van de Europese Unie, en de burgers van de verschillende EU-lidstaten zijn in zeer grote mate – en toenemende mate – met elkaar verbonden. Een interessante tussenvorm, die het onderscheid tussen buitenstaanders en medeburgers natuurlijk ingewikkelder maakt.
- 15 Dat wil niet zeggen dat deze theoretici de status quo verdedigen. De meeste staten schieten tekort als het gaat om principes van medemenselijkheid, maar ook als het gaat om het implementeren van eerlijke regels voor de wereldhandel en het oplossen van collectieve-actieproblemen als klimaatsverandering.

Nederlandse Staat de duurzame-ontwikkelingsdoelen,¹⁶ maar het budget dat daarnaartoe gaat, is niet te vergelijken met het geld dat we investeren in het welzijn van onze medeburgers.

Laten we voor nu, omwille van het argument, aannemen dat het idee dat de grens van rechtvaardigheid bij de grens ligt, plausibel is. Het is dan nuttig te kijken of deze breedgedragen opvatting over plichten jegens toekomstige generaties wel valt te rijmen met opvattingen over wereldwijde rechtvaardigheid. Zodra we gaan nadenken over onze verplichtingen jegens toekomstige generaties, zien we dat we al snel goede redenen hebben om onze terughoudendheid ten aanzien van wereldwijde plichten te herzien.

Rechtvaardigheid en toekomstige generaties

We beseffen steeds meer dat de dingen die we nu doen, bepalen hoe toekomstige generaties leven. Met de opvatting dat rechtvaardigheid zich beperkt tot landgenoten, zouden we kunnen opperen dat we verplichtingen van rechtvaardigheid hebben jegens onze ‘eigen’ toekomstige generaties: de mensen die, zeg, over honderd jaar in Nederland wonen. We kunnen zeggen dat we de verplichting hebben democratische instituties door te geven, geen enorme schulden achter te laten, ons sociaal-culturele erfgoed te bewaren en door te geven. We moeten kennis en kennisinstellingen in goede staat achterlaten, en natuurschoon en biodiversiteit beschermen.

Zo bezien heeft intergenerationele rechtvaardigheid iets parochiaals, gericht op de eigen kring: het gaat om onze *eigen* toekomstige mensen. We lijken te denken dat we bijzondere verplichtingen hebben jegens onze ‘eigen’ toekomstige generaties. We zien dit vrij expliciet terug als overheden intergenerationele principes onder woorden

---

16 UN Sustainable Development Goals (SDGs), adopted in 2015, zie <https://sdgs.un.org/goals>; United Nations (2015). *Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. Resolution A/RES/70. United Nations: New York.

brengen, bijvoorbeeld in het geval van de *Welsh Wellbeing for Future Generations Act*. De nadruk ligt hier vrijwel geheel op het welzijn van de toekomstige leden van de Welshe gemeenschap.¹⁷

Op het eerste gezicht is dit ook logisch. Toekomstige inwoners van Nederland zijn immers onze landgenoten en voor die groep zijn we verantwoordelijk. Maar waarom eigenlijk? Het is zeker zo dat we ons verbonden *voelen* met toekomstige Nederlanders. Maar dat is niet genoeg: we moeten het kunnen rechtvaardigen.

Mensen die over honderd jaar leven, kennen we niet. De meesten van ons, op enkele heel jonge kinderen na, zullen niet met hen samenleven. Als we de argumenten uit de vorige paragraaf erbij pakken, is het niet duidelijk waarom tijdgenoten over de grens *niet*, en mensen die over honderd jaar leven *wel* binnen de grenzen van rechtvaardigheid zouden vallen. Toekomstige Nederlanders erven onze instituties, maar we delen die instituties niet met hen in de relevante zin: we vallen niet tegelijkertijd onder dezelfde wetten. Ze erven onze tradities en cultuur, maar die zullen in de komende honderd jaar grote veranderingen ondergaan. In hoeverre zou iemand die leefde in het Nederland van 1920 de huidige Nederlandse cultuur als de hare herkennen? We werken alleen op een indirecte manier met toekomstige generaties samen. Het is niet duidelijk welke associatieve verplichtingen we hebben jegens toekomstige landgenoten, tenzij we de relevante associatie zeer losjes interpreteren.

Dit is de argumentatieve crux van mijn betoog: om toekomstige Nederlanders binnen de grenzen van rechtvaardigheid te plaatsen, moeten we de grond van de verplichting dus verruimen. Maar als we samenwerking, het delen van instituties of het delen van een cultuur zo ruim interpreteren dat mensen die over honderd jaar leven er ook

---

17 Future Generations Commissioner for Wales (2015). *Welsh Future Generations Act*. Zie www.futuregenerations.wales/about-us/future-generations-act.

deel van uitmaken, kunnen we dan nog wel volhouden dat buitenlandse tijdgenoten onder een ander principe vallen?

Ik beweer hier natuurlijk niet dat we *geen* belangrijke relatie hebben met de toekomstige inwoners van Nederland. Maar als we dit afzetten tegen onze relatie met onze tijdgenoten elders in de wereld, dan lijkt deze moreel gezien veel rijker. We kennen mensen aan de andere kant van de grens, kunnen met hen praten, ruziemaken, van hen houden, hen omhelzen of verafschuwen. Met sommigen onder hen zijn we bevriend. We drijven handel met hen, werken met hen samen, zijn collega's van hen. We kijken naar dezelfde films, luisteren naar dezelfde muziek. Lezen, beluisteren en bekijken werken uit elkaars tradities. We maken internationale afspraken en leven onder hetzelfde internationaal recht. We staan voor dezelfde uitdagingen als het gaat om wereldwijde duurzaamheidsvraagstukken. We weten wat onze tijdgenoten nodig hebben en zien het leed. Toekomstige mensen daarentegen bestaan (per definitie) niet, en hun levens overlappen niet direct die van ons. Is het idee dat we *wel* verplichtingen van rechtvaardigheid hebben jegens toekomstige inwoners van ons eigen land, en niet jegens onze tijdgenoten, wel vol te houden? Kunnen we associatieve plichten hebben jegens mensen die niet bestaan, terwijl we mensen met wie we op alle mogelijke manieren samenwerken, buitensluiten? Hoewel we misschien het gevoel hebben dat mensen aan de andere kant van de wereld verder van ons af staan dan toekomstige Nederlanders, is onze relatie met tijdgenoten moreel minstens net zo betekenisvol. Delen we niet net zoveel (alhoewel zeker niet hetzelfde) met tijdgenoten in Australië, Taiwan of Paraguay als met iemand die over honderd jaar in Nederland leeft?¹⁸ In de woorden van Paul Anand en Amartya Sen (2000):

---

18 Je zou kunnen zeggen: maar toekomstige Nederlanders zijn *onze kinderen*. Dat laat echter alleen maar zien dat we belangrijke relaties hebben met *specifieke* individuen. Maar dit is ook het geval over grenzen heen: veel mensen hebben buitenlandse vrienden of familie. Sterkere banden, en daarbij horende morele verplichtingen, tussen individuen leiden niet direct tot sterkere verplichtingen van rechtvaardigheid.

‘There would, however, be something distinctly odd if we were deeply concerned for the well-being of the future – and as yet unborn – generations, while ignoring the plight of the poor today.’¹⁹

Als mijn argument – als sterkere verplichtingen intergenerationeel, dan ook sterkere verplichtingen internationaal – klopt, zit er een spanning tussen het idee dat we wel bijzondere verplichtingen hebben jegens toekomstige Nederlanders en niet (of in mindere mate) jegens mensen over de grens. We kunnen onze opvattingen op twee manieren herzien om tot een samenhangende positie te komen. Ten eerste zou je kunnen zeggen: we geven het idee van intergenerationele rechtvaardigheid op. Dit heeft verregaande implicaties: het zou betekenen dat we geen, of maar zeer beperkte verplichtingen hebben jegens onze toekomstige landgenoten. Principes van medemenselijkheid zijn dan leidend en de eisen van liefdadigheid minimaal en niet afdwingbaar. Is dit genoeg? Het loslaten van het idee van intergenerationele rechtvaardigheid laat ruimte voor het idee dat het *toegestaan* is om meer te geven, maar niet verplicht. We hebben dan nog steeds goede redenen om voor toekomstige generaties te zorgen: de betekenis die we ontleen aan onze plannen in het leven is in grote mate afhankelijk van toekomstige generaties. We zien onszelf als onderdeel van een groter intergenerationeel geheel, en veel van de zaken die we in ons leven ondernemen, zouden onzinnig zijn als ze na onze dood geen vervolg kregen.²⁰ We hechten er, bijvoorbeeld, belang aan dat onze cultuur in de toekomst zal worden voortgezet. Dus zelfs als we jegens de toekomstige generatie niet verplicht zijn voor hen te zorgen, schieten we onszelf in de voet als we hen in erbarmelijke omstandigheden achterlaten. Als we deze tak van het dilemma kiezen, geven we het idee dat we speciale verplichtingen hebben jegens toekomstige generaties op.

---

19 Anand, S. & Sen, A. (2000). Human Development and Economic Sustainability. *World Development*, 28(12), 2029-2049.

20 Zie voor een mooie, toegankelijke lezingenreeks over de rol die toekomstige generaties in ons leven spelen, Scheffler, S. (2013). *Death and the Afterlife*. Oxford University Press.

De tweede optie is, denk ik, aantrekkelijker: we moeten erkennen dat verplichtingen jegens onze tijdgenoten aan de andere kant van de grens zwaarwegender zijn dan we nu doen voorkomen. Als we denken dat we zwaarwegende morele verplichtingen hebben jegens mensen die nog niet bestaan, is het verwonderlijk – en eigenlijk inconsistent – om relatief weinig te geven om wat er elders in de wereld gebeurt. Daar komt natuurlijk nog bij dat een significant deel van de problemen waar we ons op wereldwijd niveau mee geconfronteerd zien, dezelfde bron heeft als de problemen van de toekomst: door mensen veroorzaakte klimaatverandering. Als we de verantwoordelijkheid hebben om rampen – dan wel door mitigatie, dan wel door adaptatie – in de toekomst te voorkomen, hebben we ook redenen om adequaat te reageren op huidige klimaatrampen. Zinkende kustlijnen door een stijgende zeespiegel zijn vandaag én over honderd jaar een probleem. Hetzelfde geldt voor mislukte oogsten, overstromingen en extreem weer.

Er is nog een reden om deze tak van het dilemma te kiezen. Hoewel sommige intergenerationele vraagstukken op nationaal niveau spelen – behoud van natuurgebieden, doorgeven van kunst, cultuur en wetenschap en het versterken van democratische instituties –, zijn de grootste, meest existentiële intergenerationele vragen mondiaal van aard. Zelfs al is onze zorg voor toekomstige generaties parochiaal, de oplossingen kunnen dat niet zijn. Klimaatverandering, de uitputting van natuurlijke hulpbronnen en afnemende biodiversiteit brengen problemen met zich mee die zich niet aan landsgrenzen houden. De enige manier om onze ‘eigen’ toekomstige generaties te beschermen, is verregaande internationale samenwerking. En hoe groter de samenwerking – een grotere rol voor het internationaal recht, internationale organisaties en verdragen –, hoe sterker onze relatie met onze tijdgenoten. Geen enkele staat kan zijn toekomstige inwoners op eigen houtje beschermen. Ook het verdelen van de lusten en lasten zal op een rechtvaardige manier moeten, al is het maar uit pragmatische overwegingen: als we onze wereldwijde partners geen eerlijke voorwaarden bieden, is duurzame samenwerking niet mogelijk.

Dit besef, de link tussen duurzaamheid en wereldwijde vraagstukken, zie je duidelijk terug in de duurzame-ontwikkelingsdoelen zoals geformuleerd door de VN. Maar zoals de groei van wereldwijde armoede en vaccinongelijkheid gedurende de covidpandemie weer duidelijk hebben gemaakt, voegen veel staten nog niet direct de daad bij het woord.²¹

Wat niet volgt uit mijn argument is dat we geen bijzondere verplichtingen hebben jegens onze eigen landgenoten. Wat rechtvaardigheid vereist is natuurlijk niet in iedere context hetzelfde. Toekomstige Nederlanders zijn van ons afhankelijk, wat ons de bijzondere verantwoordelijkheid geeft om onze sociale, culturele en politieke instituties in goede staat door te geven. Maar dit sluit niet uit dat we ook meer moeten doen om onze tijdgenoten elders in de wereld te helpen ook een goed leven te leiden, met de kansen en instituties die daarbij horen. De conclusie die ik verdedig, is slechts: als we denken dat we significante offers moeten brengen voor toekomstige generaties, zouden we ook significante offers moeten brengen voor onze buitenlandse tijdgenoten. Als overstromingen in toekomstig Nederland reden tot zorg en actie zijn, zijn overstromingen in Pakistan en India vandaag de dag dat ook. Onze relatie met mensen elders in de wereld is moreel immers op veel manieren minstens zo betekenisvol als die met toekomstige generaties.

Conclusie

Ik heb in het voorgaande het volgende aannemelijk willen maken: als we denken dat we verregaande, veeleisende verplichtingen hebben jegens niet-bestaande toekomstige mensen, dan moeten we ook geloven dat we verregaande, veeleisende verplichtingen hebben jegens buitenlandse tijdgenoten. We zijn op velerlei manieren wereldwijd aan elkaar gebonden, in sommige aspecten op een rijkere manier dan aan toekomstige generaties, zeker naarmate deze verder in de

---

21 UN (2021). *Sustainable Development Goals Report 2020*. United Nations: New York.

toekomst leven. Zorgen over de toekomst van onze planeet en de mensheid spelen een steeds grotere rol. En terecht. Maar deze zorgen over de toekomst zouden het plichtsbesef ten aanzien van onze tijdgenoten moeten versterken.

De implicatie is dat we, zoals nu soms gebeurt, de rekening voor het verduurzamen van de wereld niet bij degenen met de minste middelen neer mogen leggen. We kunnen bijvoorbeeld niet van Ghana vragen het gas in de grond te laten zitten, terwijl in de Noordzee de kraan openstaat. Klinkt dit alles te idealistisch? Een theorie van rechtvaardigheid, schrijft Ronald Dworkin, hoeft niet onze spiegel te zijn, maar wel onze criticus. Natuurlijk is de vraag of het politiek haalbaar is om onze betrokkenheid bij de rest van de wereld op te voeren. Maar dat is geen principiële reden om het niet te proberen.

